

Valéria Vaškaniová

Umenie sz. Anatólie v achaimenovskej dobe a jeho vzťahy s gréckym a perzským umením

Disertační práce, Praha 2013. 159 stran, 89 černobílých a barevných ilustrací.

Oponentský posudek disertační práce

Doktorandka sa podujala na nie celkom ľahkú úlohu, identifikovať a definovať achaimenovské umenie v SZ Anatólii. Úloha je to neľahká už len tým, že neexistuje jasná definícia achaimenovského umenia priamo v jeho centre, v dnešnom Iráne. Zároveň bola aj oblasť západnej Anatólie v 1. tis. pnl. (v podstate ale už od neskorej doby bronzovej) regiónom s veľmi komplikovaným previazaním rôznych lokálnych tradícií, ktoré viedli k vzniku viacerých synkretických kultúr a škôl. Vďaka tradičnej snahe, resp. skôr dedičnému hriechu, hľadať za všetkým grécke umenie, gréckych prisťahovalcov, alebo aspoň gréckych remeselníkov, bolo už štúdiom týchto lokálnych západoanatólskych predachaimenovských škôl poznačené značnou predpojatosťou a nedostatočným dôrazom na lokálne aspekty.

V prípade achaimenovského umenia sme naozaj svedkami príchodu oficiálnych predstaviteľov perzskej štátnej správy, ktorí so sebou priniesli aj istý druh „štábnej“ kultúry. Tento perzský vplyv sa následne prejavuje len v elitnej sfére a zahŕňa len vybrané okruhy materiálnej a výtvarnej kultúry: strieborné stolové náčinie, šperk, gemy a kamenné reliéfy. Zaujímavou by bola otázka, čo sa deje s neelitným, prevažne miestnym obyvateľstvom a akým spôsobom sa vyvíja jeho materiálna kultúra zhruba v rozmedzí rokov 550 až 330? Posledne menovaný bod v práci síce riešený nebol, bola by to téma na samostatnú dizertáciu, ale z archeologického a kultúrno-historického hľadiska by to bol vhodný doplnok k predloženému textu.

Prvá kapitola nazvaná **Teoretické východiská** popisuje síce východiská, ale nie teoretické. Avšak to je ale len drobnosť. Práve táto kapitola naznačuje neľahkú úlohu doktorandky, a síce, zorientovanie sa v spleti rôznych blízkovýchodných škôl 1. tis. pnl., siahajúcich opäť často krát ešte do neskorej doby bronzovej. Táto kapitola by určite profitovala z trochu obsirnejšej obrazovej prílohy, hlavne pri diskusii figuratívneho umenia predchádzajúceho Achaimenovskej ríši. Vzhľadom na prevažne ikonografický charakter práce a na nie celkom bežnú nedostupnosť citovaných publikácií v našich knižniciach, by to čitateľovi určite pomohlo lepšie sledovať argumentáciu.

Kapitola 1.2.1 Chetitská ríša nie celkom reflektuje súčasný stav poznania. Faktom je, že k chetitskému umeniu nie je až tak veľa literatúry, ale vychádzať len z Akurgala, sadnes už nedá. Dobrý najnovší súhrn je Özyar, A. 2006: *A prospektus of Hittite Art... In: D.P. Mielke – U. Schoop – J. Seeher (eds.) Structuring and Dating in Hittite Archaeology, Istanbul*. Keďže sa práca venuje hlavne SZ Anatólii, mohla si autorka načítať trochu viac aj o miestnej neskorej dobe bronzovej, keď ju už spomína. Rovnako, výraz „Neochetiti“ nejde použiť ani v úvodzovkách. Môže sa to použiť čisto len ako adjektívum - *novochetitský*. Oblasť, kde sa vyskytuje novochetitské umenie sa rozprestiera na území štátov/regiónov Tabal, Tarhuntassa a Kargamis. Pri **kapitole 1.2.4** treba zase pripomenúť, že frýgska chronológia sa zásadne zmenila po roku 2003, keď sa zistilo, že veľká deštrukcia citadely nebola okolo roku 700 ale o storočie skôr. Najnovšie k téme: C.B. Rose – G. Darbyshire (eds.) 2011:

The New Chronology of Iron Age Gordion. Philadelphia. Slabší, resp. nezodpovedajúci dnešnému stavu bádania je aj úvod ku kapitole **1.2.5. Lýdia**. Dobré nové spracovanie k Lýdii je napr. *Roosevelt, Ch. H. 2009: The archaeology of Lydia, from Gyges to Alexander. Cambridge - New York.* Trochu príliš stručné sú aj kapitoly o Kárii a Lýkii, čo je ale asi dané tým, že centrom pozornosti práce je SZ Anatólia.

Kapitola 2.1 História a správa perzských satrápií vychádza primárne z antických prameňov, k tejto téme máme dnes ale už pomerne veľa sekundárnej literatúry, ktorá mohla byť aspoň spomenutá. **Kapitola 2.2** sa snaží zhrnúť všetky dostupné poznatky o achaimenovskom umení, práve v SZ Anatólii, s prihliadnutím aj na nálezy z Thrákie a ostatného Pričiernomoria. Základom korpusu je hlavne tzv. Lýdsky poklad, ktorý bol v roku 1993 vrátený Metropolitným múzeom v New Yorku späť do Turecka, a ktorý pozostáva hlavne z ilegálnych vykopávok mohylových hrobov v dnešnej provincii Uşak. Mnoho ďalších diskutovaných nálezov pochádza len z trhu so starožitnosťami a postráda akékoľvek údaje o proveniencii, resp. len veľmi zbežné údaje. Kapitola je pomerne vyčerpávajúca, aj keď možno trochu moc popisná. **Podkapitola 2.2.2 Šperk a glyptika** by som buď rozdelil, resp. jasnejšie členil, vzhľadom na presah v podobe prsteňov s gemami.

Jediná zásadnejšia absencia (z môjho pohľadu) je v kapitole **2.2.3 Reliéf a nástenné maľby**. Na strane 112 mal byť spomenutý aj úžasný nový nález sarkofágu z Çan, provincia Çanakkale, ktorý sa zachoval vo výbornom stave s plnou polychrómiou. Reliéfne vyzdobené sú len dve strany: krátka strana zobrazuje lov na diviaka, kompozične takmer identická ako autorkou uvedený a vyobrazený príklad z Cavuşköy, len technicky oveľa precíznejšie vyvedený. Na dlhej strane je zobrazená bojová scéna s podobne umiestneným stromom ako pri love diviaka z Cavuşköy. *N. Sevinç et al. 2001: A New Painted Graeco-Persian Sarcophagus from Çan. Studia Troica 11, 383–420.*

Jadrom práce a z môjho hľadiska takmer bez potreby ďalšieho komentára, a už vôbec nie kritického, bola určite **kapitola 3 Achaimenovské umenie**, ako aj **Záver**. Roky strávené s témou sú na nich zreteľne vidieť. Text je veľmi precízne a vecne formulovaný s jasnou koncepciou. Z vymenovaných rôznych definícií mi ako najtrefniejšie prídu formulácie typu „perzské umenie vyzeralo presne tak, ako si ho veľkokráľ prial“ (Root 1979), „achaimenovské umenie je vo veľkej miere umením zvieracím“ (Kantor 1975), či pomenovanie „Lydian-Achaemenid style“ (Melikian-Chirvani 1993).

Z čisto formálneho hľadiska by som privítal prítomnosť vlastných mapiek, ktoré by boli jednotné (pri doktorskej práci by sme niečo také už mohli očakávať), pri obrázkoch by bolo dobre uviesť mierky, alebo aspoň údaj o veľkosti daného predmetu (hlavne pri drobných nálezoč), terminologicky je občas problém so slovenským skloňovaním antických mien (to je ale problém sám o sebe...). Terminologicky by som sa pozastavil len pri výraze „palmet-lotosový pás“ – *palmetovo-lotosový vlys* by bolo asi krajšie, a to nielen po slovensky.

Do diskusie by som rád ponúkol otázku, že čo iné ešte mohlo prísť spolu s dvornou kultúrou z Perzie a ako sa táto kultúra prejavila na nižších stupňoch spoločenského rebríčka, prípadne v bežnej materiálnej kultúre.

Práca inak spĺňa všetky nároky na doktorskú dizertáciu a navrhujem ju k obhajobe.

V Bratislave, dňa 12.5.2013.

doc. PhDr. Peter Pavúk, PhD.
Ústav pro klasickou archeologii FF UK, Praha